

Laumės likimas

Nijolė LAURINKIENĖ

Laumė – viena ryškiausių moteriškų būtybių lietuvių mitologijoje. Šiame straipsnyje į laumę bus pažvelgta kaip į mito apie griaustinio dievą (laikomo pagrindiniu indoeuropiečių mitu) herojė. Šiuo aspektu laumė dar nebuvo nuodugniau tyrinėta. Tiesa, kai kurias Perkūno ir laumės sąsajas buvo pastebėjęs N.Vėlius (1; 122–123). Tačiau pirmieji mintį apie laumę kaip Perkūno žmoną iškėlė žymūs rusų mokslininkai V.Ivanovas ir V.Toporovas bei T.Sudnik ir T.Civjan darbuose, skirtuose mito apie griaustinio dievą ir jo šeimą, rekonstrukcijai (2).

Dar 1974 m. išėjusioje V.Ivanovo ir V.Toporovo knygoje „Tyrinėjimai iš slavų senienų srities“ (rusų kalba) pateikta hipotezė, kad griaustinio dievas galėjęs turėti žmoną (3; 106). Autorių remtasi daugiausia pietų slavų tautų tradicinės kultūros duomenimis. Vėlesniuose darbuose panaudota ir lietuvių tautosakos medžiaga. V.Ivanovas ir V.Toporovas detaliai išanalizavo pietų slavams ypač būdingą lietaus prašymo ritualą ir su juo susijusią tautosaką. Šį ritualą atlikdavo žalumynais ir gėlėmis papuoštos merginos. Jos eidavo per kaimą ir būdavo apipilamos vandeniu. Apeigas lydėdavo dainos, kuriose prašyta lietaus ir gero derliaus (4). Ritualo atlikėjos vadintos vardu, kuris laikomas šaknies *per-*, siejamos ir su žodžiu *Перун*, reduplikacija: bulgarų *пеперуна*, *папаруна*, *пеперуда*, *пнеперуда*, serbų–chorvatų *пнпоруша*, *пнеперуша*, albanų *perperone* ir kt. (3; 104–105) Kito tipo vardas, kuriuo galėjo būti įvardinta apeigą atliekanti mergina: bulgarų *додола*, *дудола*, *дудоле*, *дудула*, *дудулица*, serbų–chorvatų *додола*, *дудулейка*, *додолице*, albanų *dudule*, *dordolets* ir kt. Spėjama, kad šie žodžiai žymėjo griaustinio dievo epitetą, reiškusį griaudėjimą, dundėjimą (plg. Dundulis). Mergina *peperuda* ar *dodola* priminė žiniuonę ir galėjo simbolizuoti griaustinio dievo žmoną (3; 106).

V.Ivanovo ir V.Toporovo hipoteze apie griaustinio dievo žmonos vaizdinį pietų slavų tautų apeigose ir tautosakoje pasirėmė ir T.Sudnik bei T.Civjan, pratęsusios šio klausimo tyrinėjimą (5; 240–285). Autorės savo prielaidas pagrindžia visų pirma Balkanų tautų tradicinės kultūros duomenimis. Mat, jų teigimu, Balkanų areale ypač gerai išsilaikė mitologema „Griau-

mavaldis ir jo šeima“ (5; 242). T.Sudnik ir T.Civjan taip rekonstravo šio mito fragmento turinį (pasiremamos V.Ivanovo bei V.Toporovo teiginiais): griaustinio dievo žmona už neištikimybę vyro išvejama iš dangaus į žemę ir tampa apatinio pasaulio šeimininke. Griausmavaldis išstremia savo žmonos vaikus (paprasčiai 7 ar 9 sūnus) į žemę, sužeidęs juos žaibu ir/arba paverčia juos pelenais, akmenimis, grybais, augalais ar chtoniniais gyvūnais (5; 242). Šios rekonstruojamos mitologemos elementų galima išžvelgti laumės vaizdinyje, jos funkcijose, aptariamą mitinę būtybę atskleidžiančiuose sakmių motyvuose.

Gana vientisą siužetą apie laumę, dangaus būtybę, kuri norėjusi nuslėpti savo meilę „žemės vyrui“, bet vis dėlto buvo nubausta „vyriausiojo dievo“, pateikia L.A.Jucevičius:

„Laumė tai buvusi stebuklingo gražumo deivė, ji gyvenusi debesyse. Ką ji globojusi – apie tai žmonių kalbos nieko nepasako. O jos istorija buvusi tokia: sėdėdama savo deimantinėje krasėje, pamačiusi kartą vieną dailų vaikną ant žemės ir, išskleidusi savo juostą (vaivorykštę), nusileidusi pas jį. To pasimatymo vaisius buvęs toks, jog dievaitė pagimdžiusi sūnų, vardu Meilų. Sūnų tą auklėjusi viena žiniuonė Vilijos pakrantėje. Motina tris kartus dienoje nužengdavusi iš dangaus ir penėdavusi jį savo krūtimis; šitaip trukę keletą mėnesių, kol vyriausiasis dievas susekęs, kame Laumė laikanti paslėpusi savo ir žemės vyro meilės vaisių, o tada stvėręs jį už kojų ir bloškęs virš pačių aukščiausių debesų ir tenai, sietyne, davęs jam žvaigždžių tarpe vietą. Pačiai dievaitei jis nupjovęs krūtis ir, sukapojęs į smulkius gabalėlius, išsėjęs jas po visą žemę. Todėl tad mūsų liaudis akmenėlius, žinomus mineralogijoje belemnitų ar perkūno strėlių vardu, vadiną Laumės papais. Vaivorykštę prūsai ir žemaičiai taip pat vadina Laumės juosta“ (6; 75–76).

M.Lukšienės ir Z.Slaviūno parašytuose L.A.Jucevičiaus „Raštų“ komentaruose teigiama, kad analogiško pasakojimo apie laumę lietuvių tautosakoje nerasta ir iš viso keliamas nepasitikėjimas šio teksto kaip folklorinio kūrinio tikrumu (6; 622). J.Vaiškūnas, mitologiniu aspektu tyrinėjęs Sietyno vaizdinį lietuvių tautosakoje, mano, kad toks hiperkritiškas teksto au-

tentiškumo vertinimas nėra pakankamai pagrįstas. Jo manymu, M.Lukšienės ir Z.Slaviūno pastebėjimai, kad lietuvių tautosakoje ir L.A.Jucevičiaus amžininkų raštuose panašaus kūrinio apie laumes neaptinkama, nėra pakankama sąlyga patvirtinti įtarimą esą jis autoriaus prasimanytas. Be to, kaip teigia J.Vaiškūnas, to nepaliudija ir jo surinkta medžiaga apie Sietyną lietuvių tautosakoje (aptariamame tekste Sietynas figūruoja kaip vieta, į kurią „vyriausiojo dievo“ nubloškiamas laumės sūnus (7; 18–19). Be abejo, L.A.Jucevičiaus pateiktas pasakojimas apie laumę galėjo būti kiek paveiktas jo išmonės, jo, kaip kūrinio atpasakotojo, gana laisvos interpretacijos. Reikia manyti, kad laumės sūnaus vardas Meilus yra paties L.A.Jucevičiaus kūrybos padarinys. Laumę nubaudžiantį personažą L.A.Jucevičius pavadina „vyriausiuoju dievu“. Kaip žinoma, kai kurie lietuvių tradicinės kultūros tyrinėtojai Perkūną laikė vyriausiuoju dievu (S.Daukantas, A.Botyrius). Gali būt – čia kaip tik turėtas galvoje Perkūnas. Apie tai galima spręsti iš kūrinio konteksto: laumės krūtys, sukaptos dievo, siejamos su belemnitu kilme, o Perkūno kirveliai ar kulkos, kurie taip pat neretai būdavę iš belemnito, vadinti ir laumės speniais (LTR 832/239,240/). Perkūno ryšį su „laumės papais“, o tuo pačiu analizuojamo teksto folklorinę prigimtį patvirtina tokie išties autentiški tikėjimai: „Laumės papai yra pasidarę iš to, kai perkūns trenkė į smeltis, tai ir pasidarė du papai. Perkūno kirveliai yra perkūno kulkos“ (LTR 1640/128/). „Diel tuo dabar ir tuoky kaip yra akmeniukai, tuoky, randi upie, tuoky ilga ilga akmeniuka, tai ir, saka, vis laumių palikimas dar tas yra“ (LTR 5031/99/). „Šnekies, kad laumio būdava. Žiūra kap veždava ras tuokios akmenokos, elge kap papokā er kiaure. Dar senesne žmones šnekiedava, kad tas laumes pāpā“ (LTR 3573/131/). „Laumės pirštai yra palikę nuo laumių. Jos visą laiką skalbdavosi paupiais. Dabar jos išnyko ir liko suakmenėję vieni jų pirštai“ (LTR 1167/493/). Taigi tikėjimuose aiškinama, kad pailgi akmenys (matyt belemnitai) yra laumių palikimas ir kad jie atsirado Perkūnui trenkus į žemę „laumės papus“.

Pirmame iš čia cituojamų tikėjimų sakoma, kad Perkūnas „laumės papus“ trenkęs „į smeltis“, t.y. pasielgęs panašiai kaip ir „vyriausiasis dievas“ L.A.Jucevičiaus paskelbtoje saktmėje. Perkūnas tranko, muša laumes, tą patvirtina ir ši saktmės nuotrupa: „Laumės naktimis ateina linų minti pirtysna. Dabar laumių nėra, ba jas grausmas išmušė“ (LTR 1434/134/).

Panašus į L.A.Jucevičiaus užfiksuotą siužetą apie laumės ir žemiško vyro meilę žinomas lietuvių tautosakoje. Užrašyta nemaža sakmių apie laumės ir berno vedybas (žr. LPK 423*, 424* ir kt.). Vienoje tokių sakmių pasakojama, kad bernas įsimyli laumę, veda ją ir jiems gimsta vaikelis:

„Pasakojo senieji, kad Virintos paupy gyvenusi labai graži laumė. Vienas darbininkas ją pamilo. Jis ją dažnai prie upės sutikdavo, kada saulė nusileisdavo, nes tik tada gražioji laumė pasirodydavo. Laumei vaikas taipgi patiko, ir jie visada meiliai kalbėjosi per visą naktį. Pagaliau tasai jaunikaitis pasipiršo, sakydamas: „Būk mano žmona! Aš tave mylėsiu, ir tu mano namuose gyvensi, nematydama vargo.“ Laumė ilgai atsisakinėjo, bet pagaliau sutiko būti jo žmona, tik prašė, kad naktimis ją leistų būti su jos draugėmis, o dienomis gyvensianti su juo. Bernas sutiko naktimis jai duoti laisvę.

Gražioji laumė apsigyveno berno trobelėje. Bernas visiems sakė, kad jis tą mergaitę atvežęs iš Rokiškio apylinkės.

Visiems laumė labai patiko už linksnumą, o ypač jaunoms mergaitėms – audėjoms. Niekas visoje apylinkėje nemokėjo taip plonai verpti ir taip gražiai austi, raštus derinti, kaip berno mylimoji. Ji ir mergaites mokė austi gražiausius kilimus ir juostas. Naktimis ji iš savo namų išeidavo ir grįždavo tik prieš saulės patekėjimą. Jiems begyvenant, pas laumę gimė labai gražus vaikelis–verulis, toks gražus ir protingas, kad visus stebino savo sumanumu. Be to, jis labai greit augo, ne dienomis, bet valandomis.

Bernui nepatiko, kad jo draugė naktimis namie nebūna. Ėmė jis jai pavydėti, prikaišioti, barti ir net mušti. Laumė labai nuliūdo. Verkė, maldavo, kad jos neskautų, bet tatai nepadėjo. Kada jis jai griežtai uždraudė naktimis iš namų niekur neiti, ji tris naktis buvo namie, bet ketvirtą naktį iš namų išėjo, išnešdama ir savo vaiką. Nuo to laiko bernas savo mylimos draugės nebematė. Visur jis jos ieškojo, bet niekur nerado. Susiprato jisai, bet po laikui... Paskui tas bernas paskendo Virintos upėje. Taip pasakojo seni žmonės.“ (LTR 1438/46/).

Ši saktmė baigiasi tragiškai. Daugumoje kitų jos variantų laumė, tapusi žemiško vyro žmona, su juo laimingai gyvena:

„Seniau būva daug laumių. Dabar jau apie jas negirdi. Kadu da aš ganiau, tai mes vieni vaikai bijodavomiesi palikt prieg gyvulių, ba ateidavo laumės ir norėdava apkirpt avis ar išmelžt karves. Bernai nujodavo an naktigonės, eidavo kur per beržynus ar alksynus ir klausydavo, ar neužgirs kur laumes drobį skalaujant. Saka, jog tokį bernų laumės gausiai apčesdavodavo (apdovanodavo). Jei kartais katram bernui prisieidavo pagaut laumiukį, jis su ja apsiženydavo ir vėliau sčeslyvai gyvendava. Tokių laumiukį reikėdavo tik kur užtik[t], ba taip dviejose ar trise jos nepasiduodavo“ (LTR 1579/230/; žr. taip pat LTR 1255/254/; LTR 1406/774/; LTR 1580/486/).

Taip L.A.Jucevičiaus pateiktos saktmės motyvai patvirtinami tautosakos duomenų. Tad saktmės siužeto

kaip liaudies kūrybos fakto galimybė taip pat atrodo esanti reali.

Reikėtų paanalizuoti ir kitus su laume susijusius motyvus, laumės bruožus, bandant išvengti išstremtos į žemę griaustinio dievo žmonos žymes.

Sakmėse aptinkami dvejetainiai laumių apibūdinimai: kaip dailių jaunų merginų, o dažniausiai – moterų, ir kaip atstumiančios neįprastos išvaizdos moteriškų būtybių.

„Tai mano bobutė tikrai matė dvi besimaudančias laumes... Tos laumės atrodė labai jaunos ir turėjo ilgus plaukus. Jos buvo labai gražios“ (LTR 1438/223/). „Aš pats kadaį laumę mačiau Čelniukų lauke. Merga aukšta, laiba, kaip liepa, visa plaukais geltonais apsileidusi – rodos dabok, dabok ir dabok, tiktai tiek sarmata, kad suvisai gryna... (LMD I 474/902/). Akcentuojami ilgi, dažniausiai geltoni laumių plaukai, taip pat – jų nuogumas. Tačiau kartais laumės parodomos apsirengusios baltais rūbais (LTR 888c/776/; LTR 4545/100/). Kitas būdingas laumių išvaizdos ypatumas – didelės krūtys: „Laumių moteriškių kasos ilgos ligi pat kojų apačios. Geltoni plaukai. Jų krūtys labai didelės, jos per krūtis kojų neužmato“ (LTR 462/492/; žr. taip pat BsLP 1 Nr.8, p. 105). Ši jų kūno dalis buvusi itin reikšminga. Tą rodo ir tai, kad būtent „laumės papus“ Perkūnas trenkęs į žemę (LTR 1640/128/).

Negražios laumės būdavo dideliais dantimis, ilgomis rankomis (LTR 421/118/), geležiniais nagais (LTR 888c/776/), apžėlusios (LTR 3718/148/), su vištos ir gaidžio kojomis (LTR 1722/101/), su arklio kanopomis (LTR 4232/173/), raišos (LTR 92/113/).

Neaišku, kuris vaizdinys pirminis – gražios ar negražios laumės. Reikėtų tik priminti, kad pietų slavų ritualuose griaustinio dievo žmoną simbolizavusi peperuda ar dodola būdavusi jauna graži mergina. Negražios laumės paveikslas galėjo atsirasti pradėjus painioti laumę su ragana arba ėmus ją vertinti moralės požiūriu, kaip keistą moterį, vyrų gundytoją. Juk iš lietuvių sakmių žinoma, kad laumės ir pačios pristodavo prie vyrų: ateidavo pas berną į svirną, kutendavo, gnai-bydavo jį (LTR 4322/41/), atsiguldavo šalia (LTR 783/93/; LTR 1435/32/), slogindavo (LTR 2284/430, 765/). Kita vertus, laumių raišumas, deformuota išvaizda gali būti aiškinama kaip jų chtoniškumo požymis.

Vis dėlto laumė – ne tik žemės, bet kartu ir dangaus mitinė būtybė. M.Pretorijus, klasifikuodamas prūsų dievus ir mitines būtybes, laumę priskyrė prie dangaus būtybių (8; 531). L.A.Jucevičiaus pateiktoje sakmėje apie laumę sakoma, kad ji gyvenusi debesyse (6; 15). Pagal rekonstruojamo mito fragmento apie griaustinio dievo žmoną siužetą, šio dievo žmona iš pradžių gyvenusi kaip tik danguje (5; 242). Laumės ryšį su dangumi rodo ne tik minėtieji paliudijimai, bet ir kai kurie sakmių apie laumes vaizdiniai, susiję su

dangumi. Danguje po lietaus pasirodanti vaivorykštė neretai vadinama laumės juosta (LTR 374c/1219/; LTR 1083/89/). Įsivaizduota, kad pati laumė ir išauzdžia tą juostą: „Žmonės sakydavo, kad laumės ausdavo laumės juostas, kurios ant dangaus matydavos“ (LTR 1438/34/). Laumė, kaip ir Perkūnas, atmosferoje viešpataujantis dangaus dievas, gali sukelti lietu. Tai ji padaro panaudodama savąją juostą: ja sutraukia vandenį iš upių, ežerų į debesį, o po to ir prasideda lietus. „Vaivorykštė tai yra Laumės juosta, kurią Laumė pratęsia į upes, ežerus ir traukia vandenį debesin, sudarydama lietu“ (LTR 1083/89/; žr. taip pat LTR 374c/1219/). Sakmėse laumė dažniau vaizduojama kaip žemės būtybė. Žemėje ji dažniausiai buvoja paupiuose, kur skalbia, daužo kultuve rūbus (LMD I 613/20/; LTR 1167/493/; LTR 4056/48; 222/). Laumę galima pamatyti ir pačiame vandens telkinyje – besimaudančią ar besišukuojančią (LTR 1438/223/; LTR 5083/107/). Sakoma, kad laumės gyvena miškuose (LTR 1027/76/; LTR 1406/774/; LTR 5083/89/), lando po urvus (LTR 3786/9/), duobes (LTR 2564/8/), laipioja skardžiais (LTR 1406/122/). Keliose sakmėse užsiminama, kad jos apsistoja ant kalno (LMD I 474/517/; LTR 42/54/; LTR 4649/18/). Laumės apibūdinamos kaip neturinčios pastovios gyvenamosios vietos, kaip benamės, klajojančios moterys. Matyt tokiomis jos tapo, kai buvo išstremtos iš dangaus, kur kadaise gyveno, į žemę. Beje, jos kartais buvoja ir trobose, tačiau ne savose, o užklysta į jas kaip viešnios (LMD 144/16/; LTR 1722/161/; LTR 2795/40/). Dažnai jos renkasi jaujose, pirtyse, tai yra pastatuose, kurie yra ne gyvenamasis būstas, ir ten vyksta keisti, paslaptinigi dalykai (LTR 1255/254/; LTR 1434/134/; LTR 1438/29, 39, 44, 45/).

Laumių pasirodymo laikas – po saulėlydžio (BsLP 2 Nr. 10, p. 195; LTR 381/104/; LTR 1434/56; LTR 3471/179/). Moterims drausta skalbti vakarais, kadangi bijota tuomet paupiais klaidžiojančių laumių: „Saulėi nusileidus negalima eiti prie upės baltinių skalbti, nes laumės užgirdusios kultuvies garsą ateinančios ir įtraukiančios skalbėją į vandenį“ (LMD I 613/20/).

Laumių reiškimosi diena – ketvirtadienis (9). Būtent todėl ketvirtadienio vakarą moterims būdavo pavojinga verpti, austi, skalbti, t.y. dirbti laumėms būdinguosius darbus: „Kų četverge moterys suverpia, tą pat laumės naktį išsuka. Taigi četverge moterys neverpia“ (LTR 2567/461/). „Moterys neverpia vilnos ar linų četverge, ba tądien suverptus laumės nusineša“ (LTR 2567/428/ (10).

Pažymėtina, kad ketvirtadienis buvo laikomas ne tik laumių pasirodymo, bet ir griaustinio dievo diena. Griausmavaldžio sąsąją su ketvirtadieniu ypač akivaizdžiai iliustruoja vokiečių šios savaitės pavadinimas – *Donnerstag*. Aiškinama, kad *Donnerstag* kilo iš germa-

manų *ponares dag 'Donaro diena' (*Donar* – pietų germanų griauštinio dievo vardas). Su šiuo žodžių junginiu siejasi senovės vokiečių aukštaičių *donarestag*, senovės anglų *thunresdse* (anglų *Thursday*) ir šiaurės germanų þórsdagr (11). *Donnerstag* ir jam giminingos formos yra romėnų *dies Jovis* vertinys. Ketvirtadienis romėnų buvo siejamas su dangaus ir perkūnijos dievu Jupiteriu. Slavų duomenys taip pat patvirtina ketvirtadienio sąsają su griauštinio dievu. Polabai ketvirtadienį vadina Peräunedän 'Perūno diena' (3; 24).

Lietuvių tautosakoje ketvirtadienio ryšys su Perkūnu paliudytas tik keletu faktų. Ketvirtadienį būdavo draudžiama dirbti kai kuriuos darbus, tikėta, kad tam, kas to draudimo nepaisys, Perkūnas ar kruša padarys didelių nuostolių: „Nevelėk didįjį ketvirtadienį su kultuve rūbą, nes tuos namus Perkūnas sudegins“ (LTR 293/577). „Ketvirtadienį nekasti žemės, kitaip javus ledai muš su dideliu griausmu“ (LTR 1032/181/). „Seniau nepradėdavo ketvirtadienį laukų dirbti, nei sėti, nei sodyti, nes, sakydavo, menkas bus prieaugis“ (LTR 752/26/). Iš kultūrinių augalų išskirti žirniai: jų nepatartina sėti ketvirtadienį (LTR 752/26/; LTR 757/88/; LTR 762/11/). Tačiau kai kurios žemės ūkio kultūros kaip tik ketvirtadienį būdavo sėjamos ar sodinamos: „Ketvirtadienį patariama linus sėti“ (LTR 832/430/). „Ketvirtadienį patariama sodinti rasodą. Sako, kad kopūstai būna geri“ (LTR 832/435/).

Vokietijoje ketvirtadienis iki pat XVII a. buvo laikomas šventa diena (*Feiertag*) (12). Tą dieną neleidiama dirbti laukuose, mėžti mėšlą, skaldyti malkas, taip pat verpti ir net indus plauti (13). Tik žaliajam ketvirtadieniui būdavo daroma išimtis. Tuomet įvairiose Vokietijos vietovėse kai kuriuos žemės ūkio darbus netgi skatindavo dirbti. Šią dieną sėdavo linus, žirnius ir kopūstus. Manyta, kad tuomet pasėti augalai gerai auga (14).

Pietų slavai ketvirtadienį laikė ypatinga diena. Serbai jį vadindavo *čephan dan* 'laiminga diena' (15).

Turbūt dėl to, kad ketvirtadienis buvo Perkūno diena, laumės drausdavo dirbti moterims. Nes, kaip minėta, Perkūno dieną dirbančius gali nutrenkti griauštinis. Šios bausmės, matyt, bijodavusi ir laumė, kartą jau nukentėjusi nuo vyro. O gal ji norėdavusi išskirti savo vyro dieną kaip ypatingą.

Žinoma keletas moksleivių tautosakos užrašymų, kuriuose ketvirtadienis aiškinamas kaip vestuvių diena, kad šią dieną Perkūnas rengėsi savo vestuvėms, tačiau jos neįvyko (LTR 832/446/). Tai – tik pavieniai užrašymai, jie pateikiami be platesnio konteksto, ir todėl nėra visiškai aišku, ar šie tekstai patikimi. J. Balio parengtoje anketoje „Perkūnas ir velnias“ klausimas apie ketvirtadienio ryšį su vestuvėmis taip suformuluotas: „Ar gerai ketvirtadienį daryti vestuves?“ Moksleivių pateikti atsakymai į šios anketos klausimus

skamba gana tiesmukai ir pernelyg trumpai: „Perkūno dieną, ketvirtadienį, vestuves gerai daryti (LTR 832/429/). „Perkūno dieną – ketvirtadienį vestuvės gerai daryti“ (LTR 832/434/). „Ketvergi veselias gerai daryti“ (LTR 1032/118/). Be to, tuose pačiuose rinkiniuose pateikiami visiškai priešingi ketvirtadienio vertinimai. „Ketvirtadienį vestuves negerai kelti. Ši diena geriausia prekybai“ (LTR 832/437/). „Ketvirtadienį vestuves daryti negerai, nes nėra palaimos gyvenime“ (LTR 832/433/). „Ketvirtadienį nepatariama daryti vestuves“ (LTR 832/435/). „Ketvirtadienyje nkelia vesalių – nelaimingas gyvenimas“ (LTR 1032/117/). Taigi ketvirtadienis kaip vestuvių diena paliudijama lietuvių tautosakos duomenimis, tačiau dėl jų patikimumo abejojama.

Germanai ketvirtadienį išties laiko tinkamiausia diena vestuvėms. Tai paaiškinama motyvu, kad griauštinio dievas, kuriam skirtas ketvirtadienis, skatina vaisingumą. Tokį poveikį darė Toro kūjis Mjólniras (11). Galbūt dėl to juo būdavo pašventinama santuoka. „Senijoje Eddoje“ (Þrymskviða) milžinas Triumas (Þrymr) atneša tariamai nuotakai pavogtą Toro kūjį, kad juo būtų palaiminti jaunieji. Tad germanai ketvirtadienį nevienareikiškai sieja su vestuvėmis.

Charakterizuojant laumės šeimyninę padėtį, reikėtų pažymėti, kad tautosakoje, kaip jau buvo kalbėta, kartais ji vaizduojama kaip ištekėjusi moteris. Tiesa, pavyko rasti tik vieną tekstą, kuriame užsimenama apie laumės ir Perkūno vedybinius ryšius. Viena me pasakos apie Perkūną, velnią ir muzikantą variantų pažymima, kad ragana (kituose šios pasakos variantuose vietoje raganos minima laumė; be abejo, čia kalbama apie tą patį personažą) turi tris vyrus: Griausmą, Žaibą ir Perkūną (AT 1147–LTR 1852/12/). Šiaip pasaka yra nenuoseklus, painaus siužeto ir savo turiniu skiriasi nuo kitų būdingiausių šios pasakos variantų. Mat dauguma variantų pradedami pasakojimu apie tai, kaip laumė ateina į Perkūno, velnio ir muzikanto daržą ropių rauti. Čia – priešingai, apvaigiama pati ragana: jos ropių rauti ateina trys broliai. Vagys užmuša besivejančią raganą ir apsigyvena jos trobelėje. Toliau ir pasakojama apie tris raganos vyrus, kurie bando išvaryti brolius iš jų žmonos namų: „Ragana turėjo tris vyrus: griausmą, žaibą ir perkūną. Griausmas, žaibas ir perkūnas norėjo visus tris brolius išvaryti iš raganos lūšnos. Jie susitarė juos išgandyti, ir jie patys išbėgs. Pirmiausia gąsdino griausmas. Broliai neišsigando. Tada gąsdino žaibas. Bet ir žaibo neišsigando. Tada gąsdino perkūnas. Kvailys [vienas iš brolių – N.L.] insisėdo į ratelius ir sėdžia. Kai pradėjo perkūnas trankyti, gudrieji broliai iš išgąščio numirė. O kvailys sėdi rateliuose ir negirdi, kad perkūnas juos tranko. Perkūnas pavargo, o kvailys neina iš tos lūšnos ir tiek. Perkūnas nustojo trankęs“ (LTR 1852/12/).

Tai ir yra vienintelė užuomina apie Perkūną – raganos (laumės) vyrą.

Laumė kaip ištėkėjusi moteris vaizduojama per vestuves žaidžiamame žaidime „Laumė“: „Lauma, lauma, kur padėjai vyrų? Vyrų morios' paskundino ir kalodį užritino. Lauma, lauma, skįsk ir pati draugi. Ošei pati neskįsiu, sovo vyrų trauksiu (LLRŠ 25). „Laume, laume, kur padėjai vyrą... Radau marėj akmenėli, paskandinau vyrą. Skęsk tu ir pati. Ko aš pati beskęsiu, geriau draugę išvesiu“ (LTR 1407/42/). Tačiau žaidime nepasakoma, kas yra tasai laumės vyras, kuo jis vardu.

Aukščiau buvo minėtos sakmės apie laumę, ištėkančią už berno ir laimingai su juo gyvenančią (LTR 1255/254/; LTR 1550/486, 505/; LTR 1579/230/) arba paliekančią savąjį vyrą (LTR 1438/46/). Tačiau vyras jose detalčiau neapibūdinamas.

Keliose sakmėse konstatuojama, kad laumė yra velnio žmona: „Seni žmonės sakydava, kad laumės, tai reiškia, nu, velnių žmonas“ (LTR 3987/43/). „Vo kas anus (laumės – N.L) yr?“ „Velnių žmonas, pektas dvasis“ (LTR 4056/248/). „Laumės tokios piktos dvasios, dar vadinamos velnių žmonomis. Jos galėdavo visokiais pavidalais žmonėms rodytis ir apie jas girdėjau daug pasakojimų“ (LTR 1722/195/). Šis faktas vertas dėmesio. Graikų mitologijoje Persefona, Dzeuso ir Demetros duktė, pagrobama Aido ir nugabinama į mirusiųjų karalystę. Žemėje prasideda sausra. Tačiau Persefona periodiškai sugrįžta į savo tėviškę. Persefonai sugrįžus į gimtuosius namus ir motinai džiaugiantis, žemė atsigauja (16). V.Ivanovas ir V.Toporovas išvelgė tipologinę paralelę tarp Persefonos ir griaustinio dievo žmonos vaizdinio pietų slavų tradicijoje (3; 107). Šiuo atveju išskirtina ta graikų mito detalė, kad Persefona pagrobama Aido, mirusiųjų pasaulio valdovo.

Lietuvių tikėjimuose randama užuominų apie tai, kad velnias pavagia Perkūno žmoną: „Kartą perkūnas darė ketvirtadienį vestuves. Važiuojant į šliūbą pavogė velnias jo žmoną. Tada perkūnas supyko ant velnio“ (LTR 832/440/). „Perkūnas norėjo apsvesti ketvirtadienį ir tada nuo jo pavogė velnias žmoną“ (LTR 832/446/). „Ketvirtadienyje Perkūnas važiavęs į šliūbą su savo sužadėtine Vaiva. Velnias jo žmoną pavogęs. Delto Perkūnas, keršydamas dėl savo nelaimės, tranko visus tuos, kas ketvirtadienyje ženijas“ (LTR 832/447/). Velnias gali būti ir kaip nors kitaip Perkūno žmoną nuskriaudęs: „Velnias su perkūnu visada pykstasi. Velnias perkūno žmoną sudraskęs“ (17, LTR 832/488/). Reikėtų pažymėti tai, kad visi šie Perkūno vedybas komentuojantys teiginiai aptikti tik viename tautosakos rinkinyje (LTR 832) ir yra užfiksuoti moksleivių. Tiesa, kiekvienas šių tikėjimų yra užrašytas vis kito asmens. Tad gal jie ir nėra prasimanyti.

Esama ir daugiau tautosakos kūrinių, liudijančių laumės ir velnio glaudžius tarpusavio santykius. Visų pirma minėtinas padavimas apie tai, kaip velnias įsimyli laumę, ir eidamas pas ją, supila kelią arba kalną (užrašyta 14 variantų):

„Kipškalny tai gyvena kipšas, ono Laumakiuose gyvena laumė. Nu tai dabar tas jau aidava kaip pas paną į... kypšas į Laumakius. O čia buva ainant ant Urkuvėnų pelkės didelės. Tai tas kipšas jėmė i supylė kelią tokį, kad galėtų nuaiti pas savo paną į Laumakius“ (LTR 4941/205/).

„Kipšiuose gyvenęs kipšas. Ir mylėjęs Laumakiūse laumę. Pas tą laumę sykiu aidavęs i, kad būtų jam sausia, jis kalnelius susi... susipylė. I taip vieną syki, jam duovaną benešant, iškrėtusias i tos dovanas. I tos dovanas po šiaj diena akmenu likuses jir tami... jir dabar Likučių miškely skaitomas gamtos paminklas“ (LTR 4941/221/; žr. taip pat LTR 4941/440/; LTR 4944/281/).

Viename padavimo variante užsimenama apie laumės pažadą ištėkėti už velnio: „Ir viena... viena laumė sako kipšui: „Tada aš už tavęs tekėsiu, kada tu atneši didžiulį akmenį.“ Ir kipšas atnešė tą akmenį. Tas akmuo pasivadino laumės akmeniu“ (LTR 4941/563/).

Tad gal iš tiesų velnias buvęs vienu iš laumės vyrų, tikriausiai – Perkūno konkurentas, pretenduojantis į jo žmoną.

Laumės, gyvenančios žemėje, vaizduojamos kaip turinčios vaikų. Savo vaikus jos supa, liūliuoja kur nors galulaukėj, pakabinusios lopšį tarp medžių: „Kai kadu vakarais galima girdėt galulaukės liūliuojant. Tai laumės supa sava vaikus. Lapšius jas paskabina tarp medžių. Jeigu pamata atainunt žmogų, greit vaikus pasiema, lopšį nukabina ir pasišalina“ (LTR 2989/341/). Tai vėlgi patvirtina, kad laumė ne tik pati viena, bet ir su savo vaikais klajoja po žemę, neturėdama pastovios vietos, gyvenamojo būsto.

Laumiukų išvaizda ypatinga. Jie vaizduojami kaip likimo nuskriausti, apsigimę vaikai: didelėm galvom (BsLP 1 Nr. 25, p. 67; BsLP 2 Nr. 30, p. 198–199), kreivom kojom (LMD I 323/9/), raupuoti (LTR 1027/75/), iki 4 metų nevaikšto ir nekalba (LTR 768/82/). Sakoma, kad „Laumių vaikai labai bjauraus būda, pikti, rėksniai, negražūs ir blogai auga“ (LTR 2989/342/). Gal tai savotiška bausmė laumės vaikams už motinos neištikimybę. Juk anotuodama rekonstruojamo mito fragmentą apie griaustinio dievo žmonos vaikus, pažymėjau, kad jie gali būti paverčiami augalais, chtoniniais gyvūnais ar kitais objektais. Neįprasta žmogiška jų išvaizda – tai taip pat tam tikra metamarfozė, paverčiant juos deformuotomis būtybėmis.

Žinoma keletas sakmių siužetinių tipų, kuriuose pasakojama, kaip laumė, norėdama atsikratyti savo negražaus laumiuko, apkeičia jį su žmonių vaiku ir šį pasiima sau (BsLP 2 Nr. 29, p. 198; LTR 1855/33/;

LTR 2989/342/; LTR 3924/438/; LTR 3974/513/; LTR 4319/82/). Kad laumė gražintų apkeistą vaiką, laumiuką reikia įmesti į ugnį (LTR 1508/222/), pasodinus ant ližės, įkišti į pečių (LTR 1855/33/), mušti šventinta verba kryžkelėje (LTR 374c/1244/), plakti šermukšnio rykšte (BsLP 1 Nr. 11, p. 106; LTR 2324/317/), „laumės šluota“ (BsLP 2 Nr. 30, p. 198–199).

Kai laumė kuriam laikui palieka savo vaikus, ji nerimauja, kad jų neištiktų nelaimė. Kai moterys, pas kurias laumė ateina verpti, nori ja atsikratyti, pasako: „pietų šalij girdėt plakimas ir labai rėkia vaikai, kad net laukai skamba“ (LPY 4 Nr. 133, p. 139–140; žr. taip pat LTR 2144/34/; LTR 5287/86/); „Dangus bedegantis, danguje beverkia“ (LTR 1167/650/). Pamaniusios, kad jų vaikai pavojuje, laumės išbėga iš trobos.

Vienoje sakmėje pasakojama, kad laumės vaiką užmuša patsai „dundulis“, tai yra Perkūnas:

„Kazys Drobnė Raitininkų k., Čepeliškės raiste, girdėjo laumės pasikalbėjimą su savo vaikais. Taip jau saulei nusileidus, vakare, girdi jis laume šniakant:

– Nerimai, Nerimai! Pasupk Priepuoli!

– Nėra Nerimo, dundulis užmušė!... – atsako kažkoks jos vaikas.“ (LTR 1074/95/).

Vadinasi, iš tiesų laumės vaikai vaizduojami skriaudžiami, kenčiantys. Tasai vaikų baudėjas, kaip rodo čia cituotasis variantas, galėjo būti laumės vyras Perkūnas.

Tad, remiantis sakmėmis ir tikėjimais, galima rekonstruoti lietuvių mito apie griausmavaldį ir jo šeimą fragmentą. Įdomu tai, kad atkuriamame lietuvių mite netiesiogiai pasmerkiama moters neištikimybė ir parodytas jos likimas pažeidus įprasto gyvenimo taisykles! Tai klajojančios, besiblaškančios, nerimaujančios dėl savo vaikų ir juos užgriuvusios nelaimės moters likimas.

NUORODOS:

1. Vėlius N. Mitinės lietuvių sakmių būtybės. – V., 1977.
2. Ivanov V.V., Toporov V.N. Issledovanija v oblasti slavianskich drevnostej: Leksičeskije i frazeologičeskije voprosy rekonstrukciji tekstov. – Moskva, 1974. – Rusų k.; Sudnik T.M., Civjan T.V. K rekonstrukciji odnogo mifologičeskogo teksta v balto–balkanskoj perspektive // Struktura teksta. – Moskva, 1980. – Rusų k.
3. Ivanov V.V., Toporov V.N. Issledovanija...
4. Pas serbus būdavo išrenkamos šešios dvylikos šešiolikos metų merginos. Keturios iš jų dainuodavo, o dvi eidavo per kaimą. Manoma, kad merginų pora simbolizavo griaustinio dievą ir jo žmoną: Mify narodov mira. – Moskva, 1980. – T. 1. – P. 391; Ivanov V.V., Toporov V.N. Min. veik. – P. 107.
5. Sudnik T.M., Civjan T.V. K rekonstrukciji...
6. Jucevičius L.A. Raštai / Vertė D.Urbas; Įvadas M.Lukšienės; Komentarai M.Lukšienės ir Z.Slaviūno. – V., 1959.
7. Vaiškūnas J. Ar pažino senoliai žvaigždes // Liaudies kultūra. – 1994. – Nr. 1.
8. Mannhardt W. Letto–Preussische Götterlehre // Magazin der Lettisch–Literarischen Ges. – Riga, 1936. – Bd. 21.
9. Kai kuriose sakmėse bei tikėjimuose laumės siejamos ir su kito-

mis savaitės dienomis: šeštadieniu (LTR 960/342/; LTR 1310/194/; LTR 1434/136/; LTR 3715/83/), pavieniuose variantuose – su antradieniu (LTR 452/54/), su pirmuoju jauno mėnesio penktadieniu (LTR 1044/50/).

10. Apie laumės ryšį su ketvirtadieniu žr. taip pat: LMD I 336/2/; LTR 987/2/; LTR 2237/84/.
11. Vries J. de. Altgermanische Religionsgeschichte. – 2, vollig neu bearbeitete Auff. – Berlin, 1957. – Bd. 2. – P. 109–110; Simek R. Lexikon der germanischen Mythologie. – Stuttgart, 1984. – P. 73.
12. Vries J. de. Min. veik. – P. 110.
13. Helm K. Altgermanische Religionsgeschichte. – Heidelberg, 1912. – Bd. 1. – P. 110.
14. Schröder L. von. Arische Religion. – Leipzig, 1923. – Bd. 2. – P. 636–637.
15. Kuliših Š., Petrovih P.Ž., Pantelih N. Srpski mitološki rečnik. – Beograd, 1970. – P. 304–305.
16. Mify narodov mira. – Moskva, 1982. – T. 2. – P. 305.
17. Gal Vaiva atitinka laumę. Juk vaivorykštė (vaivos rykštė) vadinama ir laumės juosta.

SANTRUMPOS:

- AT – The Types of the Folklore: A Classification and Bibliography / Antti Aarne's Verzeichnis der Marchentypen (FFC No 3) Translated and enlarged by Stith Thompson // FF Communications. – Helsinki. – 1961. – No 184.
- BsLP – Lietuviškos pasakos / Surinko J. Basanavičius. – Shenandoah, Pa. – 1. – 1898, 2 – 1902.
- LPY – Lietuviškos pasakos yvairios / Surinko J. Basanavičius. – Chicago, 1904–1905. – T. 1–4.
- LLRS – Lietuvių liaudies rateliai ir šokiai / Sudarytoja A.E. Kirvaitienė. – V., 1991.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos tautosakos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LPK – Balys J. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas // Tautosakos darbai. – K., 1936. – T. 2.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.

The fate of Laumė

(the fairy in Lithuanian mythology)

Nijolė LAURINKIENĖ

Laumė is one of the most significant female beings in Lithuanian mythology. In the article it is regarded as a hero from the myth (it is considered to be the main Indo-European myth) about the Thunder-God. Laumė may have been the wife of the Thunder-God Perkūnas. On the basis of the data of the traditions of the Balkan peoples the mythical subject „The Thunder-God and his family“ was re-created by prominent Russian scholars Ivanov, Toporov, Sudnik and Civjan. The wife of the Thunder-God is depicted as a lewd woman in the renewed myth. She is banished from Heaven to Earth together with her children by the Thunder-God. The reason for this is her infidelity. In the Lithuanian myth the infidelity of the woman is indirectly connded and her fate is shown after the break of the rules of life. She is unhappy, rushing about and weeping over the misery of her children.